ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MAURICE LAGRANGE της 17ης Απριλίου 1964*

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Για δεύτερη φορά (και δεν είναι η τελευταία) το Centrale Raad van Beroep υποβάλλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ως προς την ερμηνεία του κανονισμού 3, περί κοινωνικής ασφαλίσεως των διακινούμενων εργαζομένων. Πρόκειται, στην υπό κρίση υπόθεση, για το άρθρο 12 του κανονισμού αυτού, το οποίο έχει ως εξής:

«Υπό την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος τίτλου, οι μισθωτοί ή οι προς αυτούς εξομοιούμενοι που απασχολούνται στο έδαφος κράτους μέλους υπάγονται στην νομοθεσία αυτού του κράτους, ακόμα και αν κατοικούν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους ή αν ο εργοδότης τους ή η έδρα της επιχειρήσεως που τους απασχολεί βρίσκεται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους.»

Το υποβληθέν ερώτημα είναι το ακόλουθο: «αν το άρθρο 12 του κανονισμού έχει την έννοια ότι εφαρμόζεται μόνο η νομοθεσία του κράτους στο έδαφος του οποίου εργάζονται τα πρόσωπα που αφορά το άρθρο αυτό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη αν μπορούν πράγματι να επικαλεστούν δικαίωμα βάσει αυτής της νομοθεσίας».

Η κρίσιμη λέξη είναι η λέξη «μόνο». Πρόκειται, πράγματι, για το ζήτημα, αν η εφαρμογή της νομοθεσίας της χώρας απασχολήσεως (που είναι υποχρεωτική κατά το άρθρο 12) αποκλείει αφ' εαυτής την εφαρμογή κάθε άλλης και ιδίως της νομοθεσίας της χώρας της κατοικίας, όποιες και αν είναι οι συνέπειες, ευνοϊκές ή δυσμενείς, που μπορεί να προκύψουν απ' αυτό, ή αν, αντίθετα, μια τέτοια αποκλειστικότητα μπορεί να περιορίζεται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο μέτρο, και, αν ναι, σε ποιο μέτρο.

I — Θα ήθελα πριν από την εξέταση του ερωτήματος αυτού να υπενθυμίσω τα πραγματικά περιστατικά και να επιχειρήσω να δω πώς τίθεται το πρόβλημα σε σχέση με την ολλανδική νομοθεσία. Αν και το Δικαστήριο έχει υποχρέωση να αποφανθεί επί ερωτήματος που υπάγεται στην αρμοδιότητά του βάσει του άρθρου 177, χωρίς να κρίνει το λυσιτελές του ερωτήματος αυτού για την επίλυση της διαφοράς κατά την κυρία δίκη, νομίζω ότι είναι πάντα προτιμότερο να εξετάζει όσο το δυνατόν καλύτερα το ιστορικό της υποθέσεως προκειμένου να παράσχει, έστω και ως παράδειγμα, ένα συγκεκριμένο υπόβαθρο για την εξέταση του ερωτήματος περί αφηρημένης ερμηνείας, στην οποία πρέπει να προβεί.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

Στις Κάτω Χώρες υπάρχουν τρία συστήματα ασφαλίσεως που ενδιαφέρουν τους μισθωτούς:

1. Το σύστημα «αναπηρία-γήρας-επιζώντες» που δεν αφορά παρά μόνο τους μισθωτούς. Είναι το παλαιότερο· έχει ανώτατο όριο για την υπαγωγή σ' αυτό, η οποία παύει να είναι υποχρεωτική όταν ο ετήσιος μισθός υπερβαίνει τα 8 000 φιορίνια (HFL). Από την άλλη, δεν προβλέπει ανώτατο όριο εισοδήματος βάσει του οποίου καθορίζονται οι εισφορές.

2. Το σύστημα «γενική ασφάλιση γήρατος» ή AOW, που καθιερώθηκε με νόμο της 31ης Μαΐου 1956. Αντίθετα προς το προηγούμενο, το σύστημα αυτό εφαρμόζεται στο σύνολο του πληθυσμού. Χρηματοδοτείται με εισφορές που βασίζονται στο εισόδημα του ενδιαφερομένου και εισπράττονται όπως οι φόροι. Αντίθετα, ακόμα, προς το προηγούμενο, δεν προβλέπει ανώτατο όριο για την υπαγωγή σ' αυτό, προβλέπει όμως, από την άλλη, ανώτατο όριο εισοδήματος βάσει του οποίου καθορίζονται οι εισφορές: το 1962 αυτό ήταν 8 250 HFL ετησίως.

3. Το σύστημα «γενική ασφάλιση χηρών και ορφανών» ή AWW, που ασφαλίζει τον κίνδυνο θανάτου. Όπως το προηγούμενο, το AOW, είναι σύστημα που εφαρμόζεται στο σύνολο του πληθυσμού και διέπεται από τους ίδιους κανόνες: δεν προβλέπει ανώτατο όριο για την υπαγωγή σ' αυτό, η οποία εξαρτάται από τη διπλή προϋπόθεση της ηλικίας άνω των 15 ετών και της κατοικίας στις Κάτω Χώρες· ανώτατο όριο εισοδήματος βάσει του οποίου καθορίζονται οι εισφορές, 8 250 HFL το 1962. Ο εργοδότης δεν συμμετέχει στη χρηματοδότηση, η οποία εξασφαλίζεται από μόνες τις εισφορές του ασφαλισμένου, εισφορές υποχρεωτικές, καθώς και από το κράτος, που εγγυάται την κάλυψη ενδεχομένου ελλείμματος του συστήματος. Δικαιούχος είναι η χήρα, υπό την προϋπόθεση ή να είναι ηλικίας άνω των 50 ετών κατά την ημερομηνία του θανάτου του ασφαλισμένου ή να βαρύνεται με τη συντήρηση ενός τουλάχιστον τέκνου ή να είναι ανάπηρη. Το σύστημα αυτό άρχισε καταρχήν να ισχύει την 1η Οκτωβρίου 1959 υπό την επιφύλαξη ορισμένων λεπτομερειών εφαρμογής.

Ο Moebs, γάλλος υπήκοος, είχε εργαστεί για κάποιο χρόνο ως μισθωτός στο Λουξεμβούργο, στη Γαλλία και κατόπιν στις Κάτω Χώρες (από το 1955 ως το 1959). Στην τελευταία αυτή χώρα φαίνεται ότι δεν υπήχθη στο σύστημα «αναπηρία-γήρας-επιζώντες» των μισθωτών, γιατί ο μισθός του υπερέβαινε το ανώτατο όριο για την υπαγωγή σ' αυτό. Από την άλλη, βεβαίωση του εργοδότη του, που έχει περιληφθεί στη δικογραφία, την οποία όμως η Επιτροπή δεν είχε υπόψη της όταν κατέθεσε τις παρατηρήσεις της, πιστοποιεί ότι ο εργοδότης αυτός κατέβαλε τις εισφορές στο πλαίσιο του συστήματος «γενική ασφάλιση γήρατος», του AOW, δηλαδή 6,75% του εισοδήματος βάσει του οποίου καθορίζονται οι εισφορές για τα έτη 1958 και 1959, μέχρι την 31η Αυγούστου 1959, ημερομηνία λύσεως της συμβάσεως εργασίας του. Στην πραγματικότητα, ο εργοδότης δηλώνει ότι προέβη σε κρατήσεις που αντιστοιχούν στις εισφορές του AWW και του AOW και όχι μόνο στις τελευταίες, πράγμα που είναι εσφαλμένο, μια και ο AWW δεν άρχισε να ισχύει παρά την 1η Οκτωβρίου 1959 και οι εισφορές στο πλαίσιο του νέου αυτού συστήματος δεν εισπράχθηκαν παρά από 1ης Ιανουαρίου 1960, αλλά αυτό είναι σφάλμα χωρίς συνέπειες: πράγματι, το ποσό της εισφοράς της νέας ασφαλίσεως, του συστήματος AWW, δεν είναι παρά τμήμα του παλαιού ποσοστού, 1,25%, ενώ το ποσοστό του AOW έκτοτε είναι 5,50 %.

Στη συνέχεια ο Moebs εργάστηκε στη Γαλλία από 1ης μέχρι 21ης Οκτωβρίου 1959, οπότε απεβίωσε. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συνέχισε να κατοικεί στις Κάτω Χώρες με την οικογένειά του. Μόλις κατά το έτος 1960 η χήρα του εγκαταστάθηκε στη Γαλλία. Από 1ης Οκτωβρίου 1959 υπήχθη στη γαλλική κοινωνική ασφάλιση· εν τούτοις, η Moebs δεν μπορεί να αξιώσει τη χορήγηση συντάξεως χηρείας βάσει του γαλλικού νόμου, διότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις που απαιτεί ο νόμος αυτός, ιδίως την προϋπόθεση της αναπηρίας. Αντίθετα, εδικαιούτο καταβολής «εφάπαξ λόγω θανάτου» και από πολύ πρόσφατο έγγραφο γνωρίζουμε ότι πράγματι την έλαβε· περαιτέρω δικαιούται των οικογενειακών επιδομάτων που στη Γαλλία χορηγούνται ανεξάρτητα από κάθε προϋπόθεση υπαγωγής σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως ή καταβολής εισφορών.

Γι' αυτό η Moebs προσπάθησε να αποκτήσει δικαίωμα συντάξεως στις Κάτω Χώρες βάσει του AWW, το οποίο θα εγεννάτο λόγω των οκτώ ανηλίκων τέκνων της. Ισχυρίστηκε, και ισχυρίζεται ακόμα, ότι ο σύζυγός της, έχοντας διατηρήσει μέχρι τον θάνατό του την κατοικία του στις Κάτω Χώρες, υπαγόταν στο AWW τουλάχιστον από 1ης Οκτωβρίου 1959 μέχρι την ημερομηνία του θανάτου του, την 21η Οκτωβρίου 1959. Τα αιτήματά της, ωστόσο, απορρίφθηκαν από τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα, τα οποία στηρίχτηκαν ιδίως σε βασιλικό διάταγμα της 10ης Ιουλίου 1959 που εκδόθηκε κατ' εφαρμογή του νόμου για το σύστημα του AWW.

Πράγματι, ο νόμος αυτός ορίζει (άρθρο 7, παράγραφος 4) ότι «γενικά μέτρα μπορούν να εισάγουν εξαιρέσεις από τις διατάξεις της παραγράφου 1 (σύμφωνα με τις οποίες κάθε πρόσωπο ηλικίας άνω των 15 ετών και κάτοικος Κάτω Χωρών είναι ασφαλισμένο) όσον αφορά(...) τα πρόσωπα στα οποία εφαρμόζονται παρόμοιες κανονιστικές ρυθμίσεις εκτός του Βασιλείου». Έτσι το βασιλικό διάταγμα της 10ης Ιουλίου 1959 περιέχει την ακόλουθη διάταξη (άρθρο 2): «κατ' εξαίρεση των διατάξεων του άρθρου 6 του AOW και του άρθρου 7 του AWW, δεν θεωρείται ως ασφαλισμένος κατά την έννοια αυτών των νόμων: α) το εγκατεστημένο στο Βασίλειο πρόσωπο που εργάζεται ως μισθωτός εκτός του Βασιλείου και που, λόγω αυτής της εργασίας, είναι ασφαλισμένο κατά των οικονομικών συνεπειών του γήρατος και του θανάτου δυνάμει νομοθεσίας ισχύουσας στη χώρα όπου εργάζεται». Τα δικαιοδοτικά όργανα που επιλήφθηκαν σχετικά θεώρησαν ότι ο Moebs, λόγω της απασχολήσεώς του ως μισθωτού στη Γαλλία, υπήχθη σε νομοθεσία περί κοινωνικής ασφαλίσεως κατά του κινδύνου θανάτου, πράγμα που είναι αναμφισβήτητο.

Εντούτοις, δεν έπεται, όπως αναφέρει η Επιτροπή, ότι προς επίλυση της διαφοράς αρκούσε «πιθανώς» εν προκειμένω η εφαρμογή του ολλανδικού νόμου, χωρίς να υπάρχει ανάγκη αναδρομής στο άρθρο 12 του κανονισμού 3. Πράγματι, αν αυτό το άρθρο 12 είχε την έννοια ότι η εφαρμογή του γαλλικού νόμου, βέβαιη εν προκειμένω, δεν αποκλείει την εφαρμογή του ολλανδικού νόμου, τουλάχιστον ενός νόμου όπως ο AWW, αυτό θα είχε αναμφίβολα ως συνέπεια ότι οι περιορισμοί που καθιερώνει το βασιλικό διάταγμα πρέπει να θεωρούνται, αν όχι ως μη νόμιμοι, τουλάχιστον ως ανεπίδεκτοι εφαρμογής όσον αφορά τις νομοθεσίες των χωρών της Κοινότητας, διότι δεν θα είχαν πλέον νόμιμο έρεισμα στον κανονισμό 3 ούτε, εξάλλου, πολύ περισσότερο στον ίδιο τον νόμο· ο τελευταίος, πράγματι, δεν επέτρεψε εξαιρέσεις παρά μόνον εφόσον πρόκειται για την εφαρμογή «παρόμοιων κανονιστικών ρυθμίσεων εκτός του Βασιλείου», πράγμα που δεν συμβαίνει όταν έχει κανείς να κάνει, όπως εν προκειμένω, αφενός, με σύστημα κοινω-

νικής ασφαλίσεως για τους εργαζομένους σε ορισμένο επάγγελμα και, αφετέρου, με σύστημα που εφαρμόζεται στο σύνολο του πληθυσμού. Εννοείται, όμως, ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, ότι μόνα τα ολλανδικά δικαστήρια είναι αρμόδια να κρίνουν προκειμένου περί της νομιμότητας ή της δυνατότητας εφαρμογής του βασιλικού διατάγματος σε σχέση με τον νόμο.

Όπως, όμως, ορθά παρατηρεί η Επιτροπή, ο κανόνας αυτός, συνοδευόμενος από τις εξαιρέσεις του, ο οποίος ορίζει κατά τρόπο δεσμευτικό την εφαρμοστέα νομοθεσία, δεν προβλέπει, τουλάχιστον ρητά, ότι η νομοθεσία αυτή έχει σε όλες τις περιπτώσεις αποκλειστική εφαρμογή. Παραμένει επομένως ανοικτό το ζήτημα αν αυτός ο όρος της αποκλειστικότητας υπονοείται κατ' ανάγκη από τη ρύθμιση του άρθρου 12.

Όπως και αν έχει το πράγμα — και αυτός ήταν ο μόνος στόχος των επεξηγήσεών μου — είναι απολύτως δικαιολογημένο το ότι το Centrale Raad έκρινε αναγκαίο να ζητήσει από το Δικαστήριο την ερμηνεία του άρθρου 12 του κανονισμού 3.

Ας σημειωθεί καταρχάς ότι το πρόβλημα δεν ανακύπτει παρά μόνον εάν και οι δύο νομοθεσίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 3. Ο όρος «νομοθεσία» ορίζεται στο άρθρο 1, β, ότι σημαίνει «τους νόμους, τους κανονισμούς και τις κανονιστικές πράξεις (οργανικές διατάξεις), υφισταμένους και μελλοντικούς, κάθε κράτους-μέλους, που αφορούν τα συστήματα και τους κλάδους της κοινωνικής ασφαλίσεως στα οποία αναφέρονται οι παράγραφοι 1 και 2 του άρθρου 2 του παρόντος κανονισμού». Ερχόμαστε λοιπόν στο άρθρο 2, κατά το οποίο «ο παρών κανονισμός ισχύει για όλες τις νομοθεσίες που αφορούν: (...) ε) τις παροχές επιζώντων άλλες από τις παροχές που χορηγούνται σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος ή επαγγελματικών ασθενειών».

II — Επ' αυτού, δηλαδή της ερμηνείας του άρθρου 12, οι παρατηρήσεις μου θα είναι σύντομες. Πράγματι, έχω πλήρως πεισθεί από τις παρατηρήσεις της Επιτροπής που μου φαίνονται απολύτως ορθές.

Ο βασικός σκοπός του άρθρου 12 είναι να ρυθμίσει μια σύγκρουση νόμων, ορίζοντας ποιο είναι το εφαρμοστέο δίκαιο, όταν η χώρα του τόπου απασχολήσεως και η χώρα της κατοικίας είναι διαφορετικές. Ως προς το ζήτημα αυτό, οι διατάξεις καθιερώνουν τον κανόνα που γίνεται γενικά δεκτός τόσο στις εσωτερικές νομοθεσίες όσο και στις προγενέστερες διεθνείς συμβάσεις, δηλαδή την εφαρμογή της νομοθεσίας του τόπου απασχολήσεως, με μόνες τις εξαιρέσεις που προβλέπει ο ίδιος ο κανονισμός: αυτό που έχει σημασία στην πραγματικότητα, περισσότερο από τον κανόνα, είναι η περιοριστική απαρίθμηση των εξαιρέσεων αυτών που εφαρμόζονται σε όλα τα κράτη μέλη.

Επομένως το σύστημα του AWW περιλαμβάνεται αναμφισβήτητα στις «νομοθεσίες» στις οποίες αναφέρεται ο κανονισμός 3, αν και αυτό αναφέρεται ρητά για πρώτη φορά μόλις στο άρθρο 7 του κανονισμού 130 (ΕΕ της 28.12.1963), που συμπληρώνει το Παράρτημα G, όπως θα έχει την ευκαιρία να δει το Δικαστήριο σε επόμενη δίκη. Το γεγονός ότι το σύστημα αυτό υπερβαίνει το πλαίσιο των μισθωτών λίγο ενδιαφέρει, μια και εφαρμόζεται στους μισθωτούς. Εξάλλου, το Παράρτημα Β του κανονισμού 3, που απαριθμεί τις νομοθεσίες στις οποίες εφαρμόζεται ο κανονισμός, αναφέρεται κατά τρόπο γενικό, όσον αφορά τις Κάτω Χώρες, «στις νομοθεσίες περί(....) στ) ασφαλί-

σεως λόγω προώρου θανάτου(...)»· περαιτέρω, το Παράρτημα 9 του κανονισμού 4 μνημονεύει ρητά, μεταξύ των γενικών συστημάτων των Κάτω Χωρών, την «ασφάλιση υπέρ χηρών και ορφανών».

Ας σημειωθεί, δεύτερον, ότι πρέπει ακόμα, για να ανακύπτει το πρόβλημα, οι δύο νομοθεσίες να καλύπτουν τον ίδιο κίνδυνο: αυτό φαίνεται αυτονόητο.

Μετά τις προκαταρκτικές αυτές παρατηρήσεις, οι διακρίσεις που προτείνει η Επιτροπή, οι οποίες στηρίζονται σε συγκριτική ανάλυση του συνόλου των διατάξεων του κανονισμού 3 στον τομέα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και αναζητούν τη συναγωγή της «ratio legis» τους, φαίνονται ορθές.

Πρέπει καταρχάς να γίνει διάκριση μεταξύ των νομοθεσιών, οι οποίες στηρίζονται η μία στην άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας και η άλλη στην κατοικία. Στην περίπτωση αυτή, πράγματι, όπως παρατηρεί η Επιτροπή, η εφαρμογή καθεμιάς από τις νομοθεσίες δεν είναι συνέπεια του ίδιου γενεσιουργού γεγονότος. Το τυπικότερο παράδειγμα είναι εκείνο της γαλλικής νομοθεσίας περί οικογενειακών επιδομάτων, που εφαρμόζεται στο σύνολο του πληθυσμού.

Μια τέτοια διάκριση δεν είναι εντούτοις αρκετή, ώστε να επιτρέπεται σύγχρονη εφαρμογή των δύο νόμων. Πρέπει να γίνει μια άλλη, ή του υποχρεωτικού ή, αντίθετα, του εκούσιου (ή του σχετικού με την «προαιρετική συνέχιση») χαρακτήρα της ασφαλίσεως. Πράγματι, στην περίπτωση της υποχρεωτικής ασφαλίσεως, υπάρχει, ως γενικός κανόνας, συμμετοχή του εργοδότη στη χρηματοδότηση της ασφαλίσεως και θα ήταν αντίθετη προς τον σκοπό του άρθρου 12· η αποδοχή διπλής συμμετοχής των εργοδοτών προς κάλυψη του ίδιου κινδύνου, καθόσον το άρθρο 12 αποσκοπεί στην αποφυγή της διπλής συμμετοχής καθώς και στην παροχή εγγυήσεως στον εργαζόμενο ότι θα καλύπτεται πάντοτε από μια νομοθεσία.

Αυτό όμως είναι εξίσου αληθές για τη συμμετοχή του εργαζομένου· συνεπώς, ακόμα και στην εξαιρετική περίπτωση (που είναι η του AOW και του AWW) όπου μόνος ο ασφαλισμένος καταβάλλει εισφορές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι υποχρεωμένος να καταβάλλει συγχρόνως εισφορές στο πλαίσιο δύο συστημάτων που καλύπτουν τον ίδιο κίνδυνο, το ένα στη χώρα της κατοικίας του και το άλλο στη χώρα του τόπου απασχολήσεώς του. Δεν μπορεί, ακόμα, να είναι υποχρεωμένο το ένα από τα συστήματα (για παράδειγμα, εν προκειμένω, το AWW) να συνεχίσει να καλύπτει τον κίνδυνο χωρίς καμιά συμμετοχή του ασφαλισμένου.

Αντίθετα, αν η ασφάλιση έχει προαιρετικό χαρακτήρα και βαρύνει αποκλειστικά τον εργαζόμενο, κάθε εμπόδιο εξαφανίζεται· θα ήταν μάλιστα εντελώς ανεπιεικές να στερηθεί ο ενδιαφερόμενος στην περίπτωση αυτή του ενδεχομένου πλεονεκτήματος της ασφαλίσεως, στην περίπτωση που η τελευταία θα του επέτρεπε τη λήψη υψηλότερης παροχής, ή ακόμα τη λήψη παροχής στην περίπτωση όπου ο άλλος νόμος δεν θα του την παρείχε (όπως εν προκειμένω). Πρόκειται, πράγματι, για μια κατάσταση που παρουσιάζει έντονες ομοιότητες προς εκείνη, όπου ο ενδιαφερόμενος συνάπτει ιδιω-

τικώς με μια εταιρία ή ένα ασφαλιστικό ταμείο σύμβαση επικουρικής ασφαλίσεως, με σκοπό την ολοκλήρωση της καλύψεως των κινδύνων τους οποίους ο νόμος δεν καλύπτει παρά ατελώς. Αλλά πρέπει ακόμα ο νόμος να επιτρέπει μια τέτοια «εκούσια» ασφάλιση ή «προαιρετική συνέχιση» ασφαλίσεως, πράγμα που δεν συμβαίνει εν προκειμένω. Αυτή η άποψη συνάγεται, επιπλέον, από τον κανονισμό 3, που συμπληρώνεται από τον κανονισμό 4, όπως αποδεικνύουν τα παραδείγματα που ανέφερε η Επιτροπή: άρθρο 8, γ, και άρθρο 13, παράγραφοι 1, β και 5, του κανονισμού 4 και, όσον αφορά τα οικογενειακά επιδόματα, άρθρο 9, παράγραφος 4, του ίδιου κανονισμού.

Φαίνεται, επομένως, ότι εκτός από την πολύ ειδική περίπτωση του γαλλικού συστήματος των οικογενειακών επιδομάτων (που όχι μόνο στηρίζεται μόνο στο κριτήριο της κατοικίας, αλλά χορηγεί τις παροχές ανεξάρτητα από κάθε συμμετοχή του ασφαλισμένου, και όπου μπορεί κανείς να αναρωτηθεί αν υπάρχει ακόμα κάτι από την ίδια την έννοια της υπαγωγής, αν όχι από την έννοια της ασφαλίσεως), το άρθρο 12 δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτρέπει τη σύγχρονη εφαρμογή δύο νομοθεσιών που καλύπτουν τον ίδιο κίνδυνο, παρά μόνον εάν το σύστημα της μιας από αυτές είναι σύστημα εκούσιας ασφαλίσεως (ή προαιρετικής συνεχίσεως) στο οποίο ο εργαζόμενος συμμετέχει μόνος.

Προς απάντηση του ερωτήματος που υπέβαλε το Centrale Raad προτείνω ένα σχήμα της εξής μορφής:

Το άρθρο 12 του κανονισμού 3 έχει την έννοια ότι, η εφαρμογή της νομοθεσίας της χώρας απασχολήσεως αποκλείει κάθε σύγχρονη εφαρμογή της νομοθεσίας της χώρας κατοικίας, όταν οι δύο νομοθεσίες, στηριζόμενες ή όχι στο ίδιο κριτήριο υπαγωγής, καλύπτουν τον ίδιο κίνδυνο και προβλέπουν και οι δύο σύστημα υποχρεωτικής ασφαλίσεως, στο οποίο ο ασφαλισμένος πρέπει να συμμετέχει, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη, όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, αν η νομοθεσία του τόπου απασχολήσεως επιτρέπει στον ασφαλισμένο, σε δεδομένη στιγμή, να επικαλεστεί δικαίωμα βάσει αυτής της νομοθεσίας.